

BÜYÜK NUTUK'TAKİ YANSIMALARIYLA TOKAT

Yrd.Doç.Dr. Abdullah İLGAZİ*

Giriş

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı ve 20 Ekim 1927 tarihine kadar olan Türkiye Cumhuriyeti dönemini içeren Atatürk'ün Büyük Nutuk'u, Ankara'da toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası¹ İkinci Kurultayı'nda, 15-20 Ekim tarihleri arasında, Atatürk tarafından söylenen ve çok sayıda orijinal belge içermesi bakımından birinci el kaynak özelliği taşımaktadır. 36 saat 30 dakikada okunarak² tamamlanan ve okunduğu yıl içinde iki cilt halinde, birinci cildi metin, ikinci cildi belgeleri içermek üzere kitap haline getirilmiştir. Birince cilde Atatürk'ün bir portresi ile Viyana'da hazır-

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

1 Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'te yayımladığı Dokuz Umde Beyannamesi'nde meclis çoğunluğunu bir amaç çevresinde toplamak ve ülkeyi ulusal egemenliğe dayanan siyasal bir örgüte kavuşturmak için ARMHC 'yi bir siyasal partiye dönüştürme kararı almış ve Halk Fırkası adını alacak bu partinin ilkeleri bir seçim bildirgesiyle açıklanmıştır. Genel başkan Gazi Mustafa Kemal ve genel sekreter Recep (Peker) imzalarıyla verilen kuruluş dilekçelerinde yönetici olarak şu isimler yer almıştır: Sabit (Sağiroğlu), Refik (Saydam), Cemil (Uybadın), Safet (Arıkan), Zülfü (Tigrel), ve Kazım Hüsnü Bey. 19 Kasım 1923'te Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı genel başkan vekilliğine atamıştır. Sivas Kongresi'nin ilk kurultayı kabul edildiği Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935'te yapılan kongrede 'fırka' ismi 'parti' olarak değiştirilmiş ve siyasal yaşamını bu yeni isimle sürdürmüştür. Bkz. Nutuk, Cilt:II, s.955-957; Atatürk Araştırma Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- I, Yay. Haz., Durmuş Yalçın-Azmi Süslü-Refik Turan ve diğerleri, Ankara 2000, s. 418-422; Ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul 1952, s. 580-585.

2 İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1980, s. 126-1227.

lanmış harita ve krokiler eklenmiştir. Lüks baskısı da yapılan bu ilk baskı, Arap harfleriyle yazılmış olması nedeniyle dar bir çevre dışında toplumun yararlanma olanağı kalmadığından ikinci kez 1934 yılında ciltli ve daha kaliteli bir kağıda basılmış olarak üç cilt olarak ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanmıştır. İlk iki cildi metin, üçüncü cildi belgeleri içeren Nutuk, yeni Türk harfleriyle basıldığı için toplumun büyük kesimi tarafından yararlanılan önemli bir kaynak durumuna gelmiştir.

Günümüze kadar çeşitli baskıları³ yapılan bu değerli eserde Ulu Önder, yeni seçilen milletvekillerine ve aynı zamanda çağdaş bir Türkiye'nin kurulmasında önemli görevler üstlenecek parti yöneticilerine verilen ulusal mücadelenin hangi şartlarda ve nasıl geliştiğini ve kazanıldığını, yeni devletin temel ilkelerini nasıl konulduğunu anlatmıştır⁴. "1919 senesi Mayısın 19 uncu günü Samsun'a çıktım..."⁵ sözleriyle başlayan Nutuk, "Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen, Türk İstiklâlini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir"⁶, sözlerinin yer aldığı Gençliğe Hitabe ile sona ermektedir⁷. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından okunan bilgileri içermesi de Nutuk'a ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Bu yazıda, Kurtuluş Savaşı ve daha sonraki yıllarda Büyük Atatürk'ün çalışmalarına gerek coğrafi konumu gereği gerekse O'nun dev-

3 Bkz. Sami N. Özerdim, "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri*, s. 245-247.

4 Yüksek Öğretim Kurumu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi* (Yay. Haz. Ö. Kürkçüoğlu-G. Bozkurt-İ. Güneş ve diğerleri), Cilt: 2, Ankara: 1997, s. 82.

5 *Nutuk*, Cilt: I, s. 2.

6 *Nutuk*, Cilt: II, s. 1196.

7 Mustafa Kemal Atatürk, 9 yıllık bir dönemi kapsayan Nutuk'un amacını şu sözleriyle açıklıyor: "Efendiler, bu beyanatımla millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin; istiklâlini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, millî ve asrî bir devleti, nasıl kurduğunu ifade etmeye çalıştım". (Bkz. *Nutuk* Cilt: II, s. 1194)

rimlerine gösterdiği ilgi nedeniyle büyük katkılar sağlayan Tokat'ın, Atatürk'ün Büyük Nutuk'undaki yansımaları üzerinde duracağız. Çeşitli nedenler ve olaylarla 6 kez Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda⁸ yer alan Tokat ilinin yer aldığı siyasi olaylar ve metinler şunlardır:

1. Sivas'ta Ali Galip Olayı

Mustafa Kemal Atatürk, Amasya Genelgesi doğrultusunda Sivas'ta toplanacak olan Büyük Kongre'nin hazırlık çalışmalarını yürütmek üzere Amasya'dan Tokat'a geldiği bir sırada; kendisiyle ilgili gelişmesi muhtemel olumsuz olayları önlemek amacıyla bazı tedbirler almak ihtiyacı duymuştur. Sivas Valisi Reşit Paşa, aldığı emir ve Ali Galip Bey'in⁹ teşvikiyle Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak üzere hazırlıklar yapmaktadır. Bu durumdan haberdar edilen Paşa, Tokat telgrafhanesini kontrol altına almış ve Sivas'a gitmek için Tokat'tan çıkış saatini de 6 saat sonra bildirerek Sivas'taki hain planı bozmuştur. Bu konu, Nutuk'un birinci cildi, 54 ve 56. sayfasında şu şekilde yer almaktadır:

"...Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla beraber otomobil ile Tokat'a gitmek üzere yola çıkacaktım. Birlik, kurulur kurulmaz, Tokat üzerinden Sivas'a doğru gönderilecek ve benimle bağlantı arayacaktı. Gidişimiz, hiçbir yere telle bildirilmeyecek ve elden geldiği kadar Amasya'da da açığa vurulmayacaktı.

26'da(Haziran) Amasya'dan yola çıktım.Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi göz altına aldirarak benim varışımın Sivas'a ve hiçbir yere bildirilmesini sağladım. 26/27 gecesini orada geçirdim. 27'de Sivas'a doğru yola çıktım. Otomobile Tokat'tan Sivas'a aşağı yukarı altı saattir.

Sivas valisi'ne, Tokat'tan Sivas'a gelmek üzere yola çıktığımı bildiren açık bir tel yazdım. İmzada 'Ordu Müfettişliği' unvanını kullanmıştım.

⁸ Bu çalışmada, Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmış olan Atatürk'ün Büyük Nutku'nun üçüncü baskısının sadeleştirilmemiş metni esas alınmıştır.

⁹ Erkân Harp Miralayı, İstanbul Hükümeti'nin Harput valisi

Telde, özel bir düşünce ile, yola çıkış saatimi bildirmiştim. Ama bu telin ayrılışından altı saat sonra çekilmesini ve o zamana değin hiç bir yoldan Sivas'a bilgi verilmemesini sağlayacak önlemleri aldurdum..."¹⁰.

Büyük Nutuk'ta yer alacak kadar önemli olan ve Tokat'ta yaşanan bu gelişmeler sayesinde Sivas'ta Kurtuluş Savaşı'nın tek ve tartışmasız lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk aleyhinde gelişebilecek hain bir planın kötü sonuçları önlenmiştir.

2. Bekir Sami Bey'in Mandacılık Hakkındaki Görüşleri

Tokat'ın Nutuk'un birinci cildinin 126. sayfasında ikinci kez gündeme gelmesi ise, Beşinci Tümen Komutanı Arif Bey'in¹¹ Tokat ve çevresinde yaptığı çalışmalarını Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmesiyle ilgilidir. Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e gönderdiği bir telgrafın sonucunu almak üzere Tokat'a bulunan Arif Bey'i görevlendirmiştir. Adı geçen telgrafta, Bekir Sami Bey'den Sivas Kongresi'nde gündeme gelecek olan mandacılık konusundaki görüşleri sorulmuştur. Bekir Sami Bey'den alınan telgrafta ifade edilen görüşler, arzu edilen ve özellikle Amerikan mandacılığını kabul etmeyen görüşlerdir¹². Konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'da bulunan Arif Bey'e gönderdiği telgrafta ve 30.07.1919 tarihinde Beşinci Tümen Komutanı Arif Bey tarafından Amasya'da yazılan ve Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen cevapta; Tokat, şu açıklamalarla birlikte yer almaktadır:

"2- Sivas Kongresi'nin toplanması Erzurum Kongresi'nin sona ermesine bağlıdır. Bunun üzerinde ayrıca çalışılmaktadır. Yüce kişiliğinizin o zamana değin ya Tokat' ya da Amasya'da bulunmanız uygundur. Saygılarımızı sunarız. Mustafa Kemal"

10 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: 1, s. 54, 56.

11 (Mehmet, Ayıcı) Miralay (1882-1922) Ulusal Kurtuluş Savaşı komutanlarından, TBMM İkinci Dönem üyesi.

12 *Nutuk*, Cilt: 1, s. 129.

"g) Şimdilik sizlerden gelecek bildirimleri bekleyerek Tokat'ta bulunacağım. Amasya ve Tokat'ta ve ilçelerde gereken bildirimleri yapmaktayım ve iyi sonuçlar vereceğini ummaktayım. Hepinize saygılarımı sunarım efendim. Beşinci Tümen Komutanı Arif"¹³.

3. Tokat Mutasarrıfının Ölümü

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine, 2 Ekim'de kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa arasında geçici bir süre için yumuşama yaşanmıştır. Ancak, Amasya Görüşmeleri'nin başlayacağı 20 Ekim'den bir gün önce Sivas'ta yaşanan bir olayın İstanbul'dan yönlendirildiği kuşkusuna üzerine yumuşama sürecine girmiş olan bu ilişkiler tekrar gerginleşmiştir. Şeyh Recep adında bir kişi, 18 Ekim akşamı yanına topladığı adamlarıyla Sivas postanesini basmış ve silah tehdidi ile Mustafa Kemal Paşa ile Salih Paşa'ya birer telgraf¹⁴ göndererek Salih Paşa'ya dolayısıyla Padişah'a bağlılık bildirmiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı da tehdit etmiştir¹⁵. Mustafa Kemal Paşa, Sivas valisine emir vererek bu kişileri tutuklatmıştır. Sivas valisi tarafından -emir yerine getirilse de- pek önemsenmeyen¹⁶ bu olay, Atatürk tarafından çok ciddiye alınmış ve Nutuk'ta geniş yer ayırmıştır¹⁷.

Bir yandan Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki otoritesini sarsmaya yönelik bu ve buna benzer olaylar yaşanırken diğer yandan yeni kurulan hükümetin dahiliye Nazırı, ülke içine bir takım heyetler göndermeye başlamıştır. Bunlardan biri de, Harbiye Nazırlığı Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa başkanlığında, Mahkeme-i Temyiz Azasından İlhami ve

13 Aynı eser, s. 124, 126.

14 Telgrafların tam metinleri için bkz. Aynı eser, Cilt: I, s. 334-336.

15 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt:II, İstanbul: Milli Eğitim Bak. Yay., 1991, s. 150.

16 Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İzmir 1984, s. 186.

17 Bkz. *Nutuk*, Cilt: I, s. 334-342.

Fetva Emîni Hasan Efendilerden oluşmuştur¹⁸. Ayrıca, Heyet-i Temsilîye delegesi Cemal Paşa da¹⁹ bu konuda herhangi bir bilgi göndermemiştir. Bunların Anadolu'daki çalışmaları, rahatsızlığı daha da artırmış ve bazı tedbirlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. 5 Kasım 1919'da bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan şifreli telgrafta, bütün bu olup bitenler hakkında bilgi sorulmak ve özellikle Dahiliye Nazırı'nın davranışlarına dikkat çekilmiştir²⁰. Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın 'Dahiliye Nazırı'nın kuşku uyandırabilecek davranışlarına dikkatinizi çekmeyi gerekli görürüz'²¹ sözlerinden bir şey anlamadığımı bildirerek açıklama istemesi üzerine, daha geniş bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa imzasıyla Sivas'ta 12 Kasım günü Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderilen telgrafta da²² Tokat'ın bir kez daha yer aldığını görmekteyiz.

Uzun süre hasta yatıktan sonra tifodan ölen Tokat Mutasarrıfı'nın²³ ölümü Dahiliye Nazırı tarafından şüphyle karşılanmış ve Sivas Valiliği'nden ölüm nedeni sorulmuştur. Bu olayın yer aldığı söz konusu telgrafın ilgili kısımları aşağıdaki şekildedir:

Sivas, 12.11.1919

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri'nin kuşku uyandıran işlerinden ve davranışlarından akla gelenler aşağıda bilgimize sunulur:

18 Aynı eser, s. 379.

19 (Mersinli, 1873-1941) Osmanlı Meclisi ve TBMM Birinci Dönem ve sonrası üyesi. 12. Kolordu Komutanı (Konya), İstanbul'da Harbiye Nazırı. Korgeneral.

20 Aynı eser, Cilt: III, s. 1658, Belge no: 190.

21 Bkz. Aynı yer, aynı belge.

22 Aynı eser, Cilt: I, s. 382.

23 Atf Bey.

1-Ankara gibi bazı illerdeki, yüksek sivil görevlileri telgraf başına çağırarak, ulusal ayaklanma sırasında Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı davranışta bulunanların durumlarını ve hükümeti neden suçladıklarını; bu işin yasalara ne denli uygun olduğunu gözdağı verici bir biçimde soruşturmak.

2-Uzun bir süre hasta yattıktan sonra tifodan ölen Tokat Mutasarrıfının ölümünün, nedeni bilinmeyen bir sayılarak Sivas Valiliğinden şifre ile sorulması.

3-Adliye Nazırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen ulusal kurul ile gizli buluşmaları sırasında Adliye Nazırının, ulusal eylemi yönetenlere karşı bir işlem yapıp yapılmayacağını kendisinin yanında söz konusu edebilmesi..."²⁴

4. Zile Ayaklanması

Tokat'ın Nutuk'ta dördüncü kez yer alması, ülkenin kuzeybatı bölgesinde²⁵ ayaklananlarla uğraşıldığı bir dönemde patlak veren Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan dolaylarında başlayan ve kısa zamanda sertleşerek genişleyen ayaklanmalarla ilgilidir. 14 Mayıs 1920'de Postacı Nazım ve Çerkes Kara Mustafa adında bir takım adamlar, 30-40 kişi ile Yenihan'a bağlı Kaman köyünde başkaldırdılar. Tokat'ı ve özellikle Zile'yi içine alan bu ayaklanma²⁶, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarını bü-

24 Nutuk, Cilt: I, s. 382; Ayrıca bkz. Cilt: III, s. 1662, Belge no: 192.

25 Hükümet değişikliği sonucu Damat Ferit Paşa'nın yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmesi ve O'nun ulusal hareketin aleyhine bir fetva yayımlaması üzerine Düzce'de ayaklanma çıkmış ve Hendek, Adapazarı ve Beypazarı'na kadar yayılmıştır. Bu isyan hareketi, Ali Fuat ve Reşat Paşa'nın birlikleri ile Ethem Bey'in birlikleri tarafından uzun uğraşlar sonucu Eylül ayında ancak bastırılabilmiştir. (Yaklaşık 5 ay süren bu ayaklanma hakkında daha geniş bilgi için bkz. Nutuk, Cilt: II, s. 597-601).

26 Zile ayaklanması aslında bir simge addir. Amasya'dan Yozgat'a ve Tokat'tan Alaca ve Çorum'a kadar yaklaşık 2000 kilometrekare gibi geniş bir alanda meydana gelen bu ayaklanmada, Zile olayları bu zincirin sadece bir halkasıdır. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Abdullah Kehale, Milli Mücadele'de İç İsyenlar ve Cemil Cahit (Toydemir)'in Anıları, İstanbul: Ç.Y.D.D. Yay., 1997, s. 73-120)

yük ölçüde zorlaştırmış ve batı cephesinde²⁷ verilen mücadeleyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Atatürk'ün çok büyük önem verdiği bu olay, Nutuk'un ikinci cildi, 600 ve 602. sayfalarında şu şekilde yer almaktadır:

"...Ayaklananlar 27/28 Mayıs 1920 gecesi Çamlıbel'de bulunan bir birliğimizi basarak tutsak ettiler. 28 Mayıs 1920'de ayaklananlardan başka bir bölüm de Tokat yakınında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza saldırarak dağıttılar ve bir kısmını tutsak ettiler. Ayaklananlar ataklarını artırarak, 6/7 Haziran gecesi Zile'yi ele geçirdiler. Oralardaki askerlerimiz Zile kalesine çekilerek kendilerini savundular. Ama, yiyecek ve cephaneleri tükendiğinden üç gün sonra teslim oldular. Ayaklananlar, 23/24 Haziran 1920'de Boğazlıyan'a baskın yaptılar. Orada bulunan bir birliğimizi dağıttılar. Amasya'da bulunan beşinci Kafkas Tümeni, Cemil Cahit Bey komutasında olarak, ayaklananlar üzerine gönderildi. Antep bölgesinde bulunan Kılıç Ali Bey'de bir ulusal birlik ile bu bölgeye getirildi. Erzurum'dan Ankara'ya gelmekte olan bir Erzurum ulusal birliği de o bölgede bırakıldı. 1920 yılı Temmuzun ortalarına değin, bu ayaklananların kovalanması ve tepeleminesiyle uğraşıldı. Yenihan Ayaklanması, Orta Anadolu'nun başka yerlerinde bulunan karıştırıcıların da baş kaldırmasına yol açtı...

7 Eylül 1920'de Küçük Ağa, Deli Hacı Aynacıoğulları denilen bir takım serseriler Zile yakınlarında; Kara Nazım, Çopur Yusuf denilen bir takım adamlar da Erbaa dolaylarında yeniden baş kaldırdılar"²⁸.

Bu durum üzerine, İkinci Kuva-yi Seyyare²⁹ adını alan İbrahim Bey³⁰ birliği yine bulunduğu Eskişehir bölgesinden Yozgat'a giderek oradaki ulusal birlikler ve jandarma birlikleriyle birlikte dağılık halde

27 Diplomatik alanda istediklerini elde edemeyen düşman devletler, Yunanlıların ısrarlı ileri hareket izinlerine yeşil ışık yakmış ve bunu fırsat bilen Yunan ordusu Trakya ve Batı Anadolu'da hızla işgallere başlamıştır.

28 Bkz. Nutuk, Cilt: II, s. 600-602.

29 Gezici Kuvvetler.

30 Kaymakam, Yarbay, Simav ve havalisi Kuvayı Milliye kumandanlarından.

bulunan ve soygunculuğa da başlamış olan haydutları yaklaşık üç aylık bir zamanda etkisiz hale getirebilmiştir.

5. Nazım Bey³¹

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılan ve aşırı sol düşünceye yakınlığı³² nedeniyle mevcut hükümetin karşısında yer alan Tokat Milletvekili Nazım Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasında yaşanan gerginlik³³, Tokat'ın beşinci kez Nutuk'ta yer almasına neden olmuştur. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası³⁴ ile ilişkisi tespit edilen Nazım Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından istifaya zorlanmıştır. Nutuk'ta geniş yer verilen bu olay, bütün açıklığıyla ilgililerin bilgisine sunulmuştur:

31 (Remor, 1868-1935) Mülkiye Mektebini bitirdi. Öğrencilik yıllarında gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Çeşitli kazalarda kaymakamlık yaptı. Harput Valiliğinde bulundu. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Tokat'tan milletvekili seçildi. Yeşil Ordu'nun kurucuları arasında yer aldı. Milletvekili iken Dahiliye Müsteşarlığı yaptı. Mecliste yapılan bir seçimde Mustafa Kemal Paşa'nın desteklediği Refet Bey'e rağmen Dahiliye Vekili oldu. Yeşil Ordu'nun kimi yandaşlarıyla Halk İştirakiyun Fırkası'nı kurdu. Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından 12 Nisan'da tutuklandı. Kayseri hapisanesinde 4,5 ay yattıktan sonra 29 Eylül 1921 tarihli özel bir af yasası ile çıktı.(Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Cilt:1, İstanbul BDS Yay., 1991, s. 381; Ayrıca bkz. *Gizli Celse Zabıtları*, Cilt: 1, Ankara: TBMM Bas., 1980, s. 356-362 ve *Meydan Larouse*, 'Nazım Bey', Cilt: 16, s. 8566-8567).

32 İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı(1920-1923)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1997, s. 144.

33 Nazım Bey'in Dahiliye Vekilliğine seçilmesi ilgili yapılan tartışmalar hakkında bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt:1, s.358-363. (Özellikle Tokat Mebusu Rifat Bey'in Nazım Bey'i Zile isyanına katılanlarla aynı safta göstermesiyle ilgili sert konuşması ilgi çekicidir)

34 Dahiliye Vekaleti Emniyet-i Umumiyesi'nin fırka program nizamnamesini tasdik etmesiyle, 7 Aralık 1920 tarihinde resmen kurulan bu fırkanın Umum Merkez Teşkilatı, Matbuat, İrşat, Maliye ve Teşkilat şubelerinden meydana gelmektedir. T.H.I.F.'nin kurucuları ve yöneticileri arasında, Tokat mebusu Nazım (muvakat reis), Bursa mebusu Şeyh Servet, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü, Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu (katip), Ziyetullah Nuşirevan bulunmaktadır. Çerkes Ethem'in Ankara Hükümeti ile anlaşmazlığa düşmesi ve Garp cephesi komandanı İsmet Bey'le çarpışarak Yunanlılara sığınması üzerine, Çerkes Ethem'le iş birliği yaptığı gerekçesiyle Ocak 1921'de bu fırka kapatılmış ve faaliyetleri sona erdirilmiştir. Başta Nazım Bey olmak üzere bazı üst düzey yöneticileri tutuklanmıştır. (Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 97-98; İhsan Güneş; *a.g.e.*, s.144; *Ana Britannica*, 'Halk İştirakiyun Fırkası', Cilt: 10, s. 307)

"İşte arz etmek istediğim husus, vekillerin intihabına ait kanunun tadilini müstelzim sebeplerden biridir.

Efendiler, 4 Eylül 1920 tarihinde Tokat Meb'usu bulunan Nâzım Bey, 89 reyeye karşı 98 rey ile Meclisçe Dahiliye Vekâletine intihap olundu. Nâzım Bey, dakika fevretmeksiz büyük isticâl ile Vekâlet makamına gidip ifa-yı vazîfeye başladı. Bâdehu, heyet-i İcra'ye reisi bulunmama hasebiyle beni ziyarete geldi.

Ben Nâzım Beyi kabul etmedim. Meclis-i Âlinin, mazhar-ı iminat ve intihabı olan bir vekili kabul etmemekle, ihtiyar ettiğim muamelemin mahiyet ve nezaketini elbette takdir ediyorum. Fakat, memleketin büyük menfaati, beni bu yolda harekete mecbur tutuyordu...

Efendiler, Meclis azaları meyanında, aykırı birtakım prensiplere temayül gösterenler zuhura başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere, Nâzım Bey, ve rüfeka-i en çok nazar-ı dikkatimi celbeylemişti, Nâzım Bey'in, daha Sivas Kongresi esnalarında, kendisinden aldığı safsatalarla mali bazı mekturlarıyla ne zihniyet ve mahiyette olabileceğini anlamıştım...

Nâzım Bey, bizzat ve bilvasıta ecnebi mehalifinden bazılarıyla temas yolunu bulmuş ve teşvik ve muavenete de mazhariyetini temin etmişti.

Bu zatın, Halk İştirakiyun Furkası diye, gayruciddi, sırf cerr-i menfaat maksadıyla bir fırka teşebbüsü ve onun başında gayrimillî faaliyet sevdasında bulunduğu, mutlaka mesmuunuz olmuştur.

Bu zatın, ecnebi mehalifin, casusluk ettiğine de asla şüphe etmiyordum. Nitekim, bilâhare İstiklâl Mahkemesi bir çok hakayığı meydana koymuştu.

İşte Efendiler, bu Nâzım Bey, bizzat arkadaşları vasıtasıyla yaptığı mütemadi propoganda sayesinde bize muhalefete hazırlananların, menafi-i âliye-i milleti unutarak yardımlarıyla Dahiliye Vekâletine geçirilmişti. Bu suretle Nâzım Bey, hükümetin, bütün dahili idaresi makinesinin başında, memleket ve millete değil, fakat, paralı uşağı olduğu kimselerin arzusuna en büyük hizmeti ifa edebilecek vaziyete gelebilmişti

Bittabi, Efendiler; buna da asla razı olamazdım. Onun için Dahiliye Vekili Nâzım Bey'i kabul etmedim ve istifaya mecbur ettim. Lüzum görüldüğü zaman dahi, Meclis'te, celse-i hafiyede malûmat ve mütaleatını açıkça söyledim.

Muhterem Efendiler, pek güzel bilirsiniz ki, sulatanlarla, halifelerle idare olunmuş ve olunan memleketlerde vatan için, millet için en büyük tehlike, sulatanların ve halifelerin düşmanlar tarafından satın alınmış olmalarıdır... Meclislerle idare olunan memleketlerde de, en muhlik cihet, bazı meb'usların ecnebi nam ü hesabına çalınmış ve satın alınmış olmalarıdır. Millet Meclislerine kadar, dahil olmak yolunu bulabilen vatansızlara tesadüf etmek müsteb'at olmayacağına tarihin, bu baktaki misalleriyle hükmetmek zarurîdir. Bunun için millet, vekillerini itihap ederken, çok dikkat ve kıskanç olmalıdır...."³⁵

Adı geçen Tokat Milletvekili Nazım Bey ve arkadaşları yasa dışı yollarla hükümeti devirmek gerekçesiyle birlikte İstiklal Mahkemesi'ne verilmiş; suçlu bulunarak 15 yıla mahkum edilmiştir.³⁶ Bu olay, Nazım Bey'in şahsında hükümetin karşısında yer alan aşırı solu temsil edenlerin ve Halk İştirakiyun Fırkası'nın mahkum edildiğini³⁷ ortaya koymak bakımından önemlidir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavrına rağmen söz konusu fırka bazı kopmalarla birlikte örgütlenme çalışmalarına devam etmiş ve 21 temmuz tarihinden itibaren Rauf Bey, sosyalistlerin çalışmalarını tamamıyla yasaklamıştır³⁸.

6. Abdulkerim Paşa İle Görüşme

Tokat, Nutuk'ta; Mustafa Kemal Paşa ile Abdulkerim Paşa³⁹ arasın-

³⁵ Nutuk, Cilt: II, s. 672,674.

³⁶ Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)*, Cilt: I-II, İzmir: İleri Kitabevi Yay., 1995, s. 63.

³⁷ İhsan Güneş, a.g.e., s. 145.

³⁸ Aynı eser, s. 145

³⁹ Mustafa Kemal Paşa, Abdulkerim Paşa hakkında 'çok namuslu, hamiyetli ve temiz kalpli bir vatanperverdi' diye söz etmektedir. (Bkz. Nutuk, Cilt: I, s. 234)

da geçen uzun bir telgraf görüşmesiyle⁴⁰ ilgili olarak bir kez daha yer almaktadır. Ancak, herhangi siyasi bir gelişmeyle ilgili değildir. İstanbul'da Erkanıharp Mirlivası⁴¹ Abdulkerim Paşa'ya 'Temsil Heyeti'nin faaliyetleri ve üyeleri hakkında bilgi veren Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'ne Tokat temsilcisi olarak katılan Bekir Sami Bey'den⁴² de bahsetmektedir. Bu konuyla ilgili sözler, Nutuk'ta şu şekilde yer almaktadır:

"...

Pek saygı değer ve temiz yürekli kardeşim Abdülkerim Paşa hazretlerine.

1-Tanrıya şükür sağlığım yerindedir. Büyük ve soylu ulusumuzun, yasal haklarını anlamış ve onu korumaya, savunmaya bütün varlığı ile girişmiş bulunduğunu görmekte pek mutluyum. Benimle Anadolu ve Rumeli ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyeti Temsiliyesiyle görüş alışverişinde bulunmak yolunda gösterilen isteğe içtenlikle teşekkür ederiz. Heyeti Temsiliye üyelerinden Erzurum temsilcisi din bilginlerinden Raif Efendi hazretleri, Erzincan ve Dersim⁴³ temsilcisi Şeyh Hacı Fevzi Efendi hazretleri, eski bahriye Nazırı, sevdiğiniz kardeşlerden Rauf Beyefendi hazretleri, eski valilerden Sivas ve Tokat yöresi temsilcisi Bekir Sami Beyefendi hazretleriyle Bitlis ve yöresi temsilcisi Mazhar Müfit Beyefendi hazretleri... bu anda yanımda bulunmaktadırlar; hepsi Fuat Paşa hazretleri aracılığıyla çekilen telyazınım içeriğini biliyorlar. Ve şimdi yapılmakta bulunan yazışmayı izliyorlar. Hepsi içtenlikle gözlerinden öperler..."⁴⁴

40 "Abdulkerim Paşa ile sofyaneye deyimler ve ağdalı bir dille sabaha kadar uzayıp giden bu görüşmede son sözü ısrarla Mustafa Kemal Paşa'nın söylemiş olması ve bu görüşmenin Abdulkerim Paşa tarafından aynen Padişaha aktarılmış olması sonucundadır ki, Saray ve Babıâli'nin direnci kırılmış ve Damat Ferit üç gün sonra 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır" (İsmail Arar, a.g.m., s. 135.

41 Tuğgeneral

42 (Kunduh)Yurt dışında öğrenimini tamamlayarak Petersburg Elçiliği görevine başlamış, sırasıyla Trablıusgarp Mektupçuluğu, Amasya Mutasarrıflığı, Beyrut, Trabzon, Van ve Bursa valilikleri görevinde bulunmuştur.

43 Tunceli.

44 Nutuk, Cilt: III, s. 1442, Belge no: 112

Bu uzun görüşmenin⁴⁵ tamamı incelendiğinde, Mustafa Kemal Paşa ile Abdülkerim Paşa arasında geçen bu görüşmenin çok samimi bir ortamda gerçekleştiğini; ancak, Abdülkerim Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında ülkenin geleceğiyle ilgili olarak derin görüş farklılıklarının sürmekte olduğu görülecektir. Yine aynı metinde, Büyük Atatürk'ün uzun süre aynı çatı altında birlikte görev yaptığı arkadaşlarından ne kadar ileri bir noktada olduğu da açık bir şekilde anlaşılacaktır.

Sonuç

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve uygulamalarını ve bunlarla ilgili çok sayıda orijinal belgeleri içeren Büyük Nutuk, günümüzde yaşanan olaylara ve gelecekle ilgili kararlara ışık tutmak için daha bir çok yönden incelenmelidir. Nutuk'ta yer verilen olaylarda bir çok yer ismi geçmiş ve bu olaylara bir çok kişi karışmıştır. Gerek büyük yokluklar ve sıkıntılar çekilerek kazanılan Milli Mücadele dönemi gerekse ondan sonraki dönem olsun, bu olaylarda yer alan yer ve kişi adları elbette olumlu ya da olumsuz rol oynamışlardır. Ulu Önder Atatürk'ün bu olaylar karşısında gösterdiği tepkilerin dikkatli bir şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesi, O'nun düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasında ve bugünün kuşaklarına anlatılmasında büyük yarar sağlayacaktır.

45 Yaklaşık 15 sayfa olan bu görüşmenin metinleri için bkz. Aynı eser, c.1442-1448.a

ÖZET

Türk Kurtuluş Savaşı'nı ve 20 Ekim 1927 tarihine kadar olan Cumhuriyet dönemini içeren bir belgesel eser olan Nutuk; Ankara'da CHP İkinci Kurultayı'nda , 15-20 Ekim tarihleri arasında ve bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından okunmuştur. Birinci elden kaynak olması nedeniyle kapsadığı dönemle ilgili olarak çok önemli bilgi ve belgeleri içermektedir.

Bu yazıda toplam 6 kez Nutuk'ta yer alan Tokat'ın hangi olaylarla gündeme geldiğini ve bu olaylarla ilgili gelişmeleri ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Nutuk, CHP, Kurtuluş Savaşı , Cumhuriyet Dönemi, Birinci Elden Kaynak

ABSTRACT

The Speech of Atatürk, which is also a documentary dealing with the Turkish Independence War and Republic period until October 20, 1927, took place in the Second meeting of CHP (Republican People Party) in Ankara between October 15-20. Being from the primary source, it contains utmost information and documentories related to the period it covers.

In this paper, the subject was how the city of Tokat mentioned six times in the Speech became on the agenda. Also, the developments involving these events were dealt with.

Key Words: Atatürk, Speech, CHP, Tokat, Independence War, Republic Period, Primary Source